

EFTER KRIGEN: TRE BERÄTTELSE

1.

Alla talar om vatten. De talar om dricksvatten. De talar om diskvatten, tvättvatten, skölvatten. Vatten till djuren. Vatten till markerna. (Framför allt vatten till markerna.) De pekar på diket man måste hoppa över när man kommer in i byn, pekar och talar om vatten som inte längre finns. De berättar att de gjorde ett försök att leda vatten från strömmen längre bort, men fördämningen brast och de har inte försökt igen. De kan inte sådana saker. De har inga pengar att köpa murbruk för, tegel, rör eller vad de nu skulle behöva.

Vad de gjort i stället:

De har grävt en ränna längs bergssluttningen, bara ett par tre decimeter ner i marken, lagt dit ett kanske sjuttiofem meter långt plaströr, stagat plaströret med stenar och sedan grävt över plaströret. Tre veckor tog det. Alla i byn hjälpte till. Så nu har de dricksvatten. De har diskvatten, tvättvatten, skölvatten. Vatten till djuren.

Det är en rännil bara.

Det är klart att det finns mer vatten längre ner i marken, bättre vatten, men så djupt förmår de inte gå ner med sina spadar. De gräver ju i berget. De har inga verktyg. De kan inte sådana saker. De är bönder... nej, de är inte ens bönder; de är *sharecroppers*, brukare av andras marker. Två tredjedelar lämnar de till jordägarna, en tredjedel får de behålla själva. De skulle behöva en brunn, en pump, men ingen har varit här och sett hur de har det. Inte ens löften har de fått.

– Grodor, säger de och rynkar på näsan.

De har sett grodor hoppa in i röret och försvinna där inne. Ingenting kan de göra åt det. Inte vet de om vattnet blir sämre av det. Dricka vattnet måste de i alla fall.

Äckligt är det i alla fall.

Vad de gör i stället, om nätterna:

De ber om regn.

Alla Afghanistans bönder ber om regn. Torkan har nu plågat dem i fem år.

Byn heter Dahaeri Naudi. Den ligger i norra delen av det område i centrala

Afghanistan som kallas Hazarajat. Hazarer kallas befolkningen: ett mongoliskt folk

med dunkelt ursprung, fruktade och förtryckta, fattiga som kyrkråttor. Ewas Ali sitter som de andra gubbarna på huk i backen där den lilla byn öppnar sig uppåt berget, sitter här för de har inte så mycket annat att göra nu när vintern drar in över bergen: småpratar, funderar, blickar ut över dalen och ser en skymt av floden som rinner där nere, några kilometer bort; ett iskallt friskt fjällvatten, men ingenting betyder den för att vetet ska växa på deras marker.

- Vi har en flod men ingen elektricitet, säger Ewas Ali som ett slags sammanfattning av läget.

Han är klädd som de andra gubbarna i backen: någonting brunmurrigt, också grått, antagligen ingrodd smuts, slitet intill bara skinnet, fast här och där en skrikig akryltröja eller en lite för stor toppluva eller ett par udda fingervantar, plagg som vore de hämtade från en tredje rangens klädinsamling. Hans ansikte är lika garvat som de andras, hans händer lika spruckna, kroppen lika tunn. Fast Ewas Ali har sett paradiset.

I sex år var han i Iran, med hela sin familj. Ryssarna stod han ut med, inbördeskriget klarade han av, men talibanerna drog en gräns för hans tålamod. Talibanernas välde blev allt eftersom till en mardröm för de flesta, men för hazarerna var det som att långsamt brinna i helvetets eld. För de är en minoritet också på religionens område, de är shiiter, denna sorgens och smärtans religion, tillbedjare av Ali, profetens svärson och kusin som förlorade maktkampen efter Muhammeds död. Ewas Ali, som var van vid att betraktas och behandlas som samhällets bottenskrap, tog sin hustru och sina barn med sig till Iran när han förstod att det nu skulle bli värre än någonsin. För honom blev det bättre än någonsin.

Han fick jobb på en kycklingfarm i Isfahan. Farmen var mekaniserad, jobbet som en axelryckning. Knappar och spakar. Golvet kunde man äta på. Ägaren var hygglig mot dem som gjorde rätt för sig och det gjorde Ewas Ali. Isfahan, säger han och ler, var paradiset på jorden. Där fanns allt: potatis, ris, bröd. Där kunde man tända lyset mitt i natten om man så ville och han tänkte inte ens på vatten.

Ändå återvände han hem sedan talibanerna fallit.

Ingen tvingade honom, inte alls. Fast lurad känner han sig nog.

Ewas Ali återvände för det påstods att den som återvände till Afghanistan skulle få en bit mark, ett hus och, i väntan på att huset skulle byggas, ett tält från Förenta

Nationerna. Två vuxna söner och en dotter stannade kvar i Isfahan, men Ewas Ali och hans hustru och fyra barn drog från Isfahan i en buss som tog dem till gränsen och där fick de sova i ett tält, en filt att sova under, de bjöds på ett mål mat och på morgonen fick de en gul plastdunk att ta med sig hem. Några fick ett tält också, men när Ewas Ali frågade efter sitt tält fick han veta att tälten var slut. Filten måste de lämna kvar. Någon mark? Nej. Och huset? Likadant där. Fast den gula plastdunken är bra att bära vatten med.

Därför sitter nu Ewas Ali med de andra gubbarna i backen, sysslolösa och rådvilla, med en tärande hunger i magen. I går åt han potatis och lite bröd, drack ett par glas te. Det blir väl ungefär samma sak i dag, tror han. Andra har återvänt till Iran, några har letat sig till Pakistan och in till Kabul, men inte han. Nu stannar han.

- Det här är mitt hem, säger han. Även om jag har det sämre här är jag hemma.

För trettiofem, fyrtio eller kanske femtio år sedan flyttade de hit från en by inte långt härifrån; de kom en efter en, familj efter familj, därför att vattnet där borta höll på att ta slut. Till sist tog det slut. De kom hit för att här fanns det vatten. Här rann en å och strax ovanför ån byggde de sina hus. Här rann smältvattnet nerför berget i strida strömmar hela våren och halva sommaren. Visst var de fattiga, de var hazarer, fast vatten var något de inte längre behövde tänka på.

Nu hukar byns kvinnor kring den rännil som finns.

De kommer på morgonen strax efter det att solen gått upp, kommer med gula plastdunkar i händerna, kånkandes på fat och skålar och tallrikar från gårdagens måltider, på tvätt. Plastdunkarna fyller de långsamt med dricksvatten. Disken diskar de i pölen med iskallt vatten. Där tvättar de också skjortor, strumpor, sjalar, dukar. De sitter tätt ihop och de borstar och sköljer, gnuggar och sköljer. De har inget diskmedel, inget tvättmedel. Deras händer är snart röda och stela, frusna, så att de då och då måste ta en paus: gnugga händerna varma igen, blåsa på dem, skaka dem fram och tillbaka i solen som sakta klättrar på himlen.

2.

Han är inte så stor som man kan tro efter att ha sett honom på bild, inte så bred, inte så kraftig. Han är säkert inte längre än en och sjuttio, smärt, med små händer och

fötter. Leendet är vänligt, blicken avvaktande. Kring ögonen har han skrattrynkor. Det välansade skägget har blivit grått. Han ser både äldre och yngre ut än sina 57 år. Han sitter på en stol som är något högre än de andras, också bekvämare, vänd mot besökarna.

Besökarna sitter i två rader, vända mot varandra, med små bord framför sig. På borden dukas det fram te och skålar med vita knottiga karameller.

Han säger nästan ingenting. Han lyssnar, nickar ibland. Blicken vilar på den som talar.

Besökarna i trädgården talar.

Nu reser sig en ung man i vit turban och säger att han kommer från Shindand. Han säger att i hans hemtrakter stryker tjuvar omkring om nätterna. Ingen vet vilka de är. De bryter sig in i hus och stjal. Sedan försvinner de. De har skjutvapen.

- Vi kan inte försvara oss, säger han. Hur ska vi kunna försvara oss?

Han upprepar det där sista, flera gånger, på flera sätt: Vi är obeväpnade, försvarslösa, utlämnade.

En annan man, en äldre man, från ett annat distrikt, reser sig upp och berättar en invecklad historia om en stulen motorcykel. En kommandant - han presenterar sig så - berättar att någon har stulit hans tjugoåtta får. Han säger att han inte vet vem tjuvarna är. Han säger att även om han visste vilka de var skulle han ändå inte kunna göra något åt saken. Hur kommer det sig, frågar han, att vissa har vapen men inte andra? Varför avväpnar regeringen befolkningen men inte dessa tjuvar?

Flera yttrar sig nu, reser sig upp och de berättar om elände och olycka och hur mycket bättre det var förr, när Ismail Khan var guvernör i Herat, och alla talar de på det utan blygsel, med hög och bestämd röst - som om det är självklart att det de har att säga är av betydelse, även om berättelsen är lång och invecklad. De flesta ser ut att vara bönder, med solkiga turbanner och spruckna händer, slitna galoscher på fötterna.

Ismail Khan, som hela tiden suttit tyst och lyssnat på besökarna, säger att allt detta är fruktansvärt att höra. Det är hemskt. Han frågar:

- Tycker ni att jag ska tacka ja till erbjudandet att bli minister i Kabul?

- Nej! ropar besökarna. Nej, nej, nej!

Det finns många berättelser om Ismail Khan. Den mest kända – den finns i varje bok om Afghanistans moderna historia – är när han som armékapten vägrade att skjuta in i en demonstrerande folkmassa och i stället vände vapnen mot den kommunistiska regimen och dess sovjetiska rådgivare. Det var i mars 1979. Myteriet i Herat fick återverkningar ända upp i den sovjetiska politbyrån – som nervöst iakttog händelseutvecklingen och till sist förstod att situationen i Afghanistan höll på att glida dem ur händerna – men myteriet spred sig dessutom till andra platser i landet, andra arméförband. Det visade att motståndet fanns långt in i statsapparaten, bland dem som skulle upprätthålla ordningen. "Det var", skriver professor Barnett R. Rubin apropå myteriet i Herat, "upplösningen inom armén snarare än de upproriskas initiala militära styrka som fick motståndet att spridas under 1979." Ismail Khan kom att bli en portalfigur inom motståndsrörelsen.

Det finns en annan berättelse.

Borgmästaren i Herat lutar sig under en mottagning fram mot Ismail Khan, som nu är guvernör i provinsen, och viskar: *Ska vi servera Coca-Cola också?*

Det är nästan tjugofem år mellan berättelserna. Under dessa tjugofem år har Afghanistan invaderats, ockuperats, slitits sönder, tyranniserats, invaderats på nytt. Under dessa tjugofem år har Ismail Khan hunnit med att vara myteriledare, gerillakommandant, flykting, fånge, guvernör. Han har prövats hårt. Nyss förlorade han sin äldste son i ett attentat. Nu är han ingenting. Nu har president Karzai avsatt honom som guvernör. Nu strömmar hans gamla undersåtar in genom de två välbevakade portarna till palatset som ligger mitt i stan, på Ismail Khangatan, med en beväpnad vaktpost också i gathörnet, för att berätta för honom om sitt elände, för att tala om för honom att för dem är han den ende.

Ismail Khan är ingenting, men i den stora grönskande trädgården vandrar denna svala förmiddag kamouflageklädda män med Kalasjnikovs på ryggen och tittar sig uppmärksamt omkring, rör sig på lite avstånd civilklädda män med mobiltelefoner som ringer hela tiden – och det stora palatset i marmor och sten är hans, bilparken, blomrabatterna, betjäningen. En krigsherre utan offentligt uppdrag. En av de största krigsherrarna, kanske den störste, kanske den rikaste, kanske den mest välbeväpnade, men också den mest sammansatte.

När Sovjetunionen drog sig ur Afghanistan och de segrande skulle göra upp om bytet ställde han sig utanför de lika fruktlösa som ändlösa diskussionerna, han höll sig på avstånd från det inbördeskrig som trasade sönder landet – precis som han hållit sig på hälsosamt avstånd från partiledarna i exil och de utländska makter som många gånger styrde motståndsrörelsen – och satsade i stället på sitt. När han förlorat den inledande skärmytslingen med de framryckande talibanerna valde han att vika undan i stället för att inlåta sig i strider som skulle ha skövlat Herat. Han blev flykting i Iran, men sökte organisera motståndet mot talibanerna, förråddes och infångades, torterades, lyckades fly, inledde ett samarbete med USA och tillsammans rensade de hans hemtrakter från dessa talibaner som kändes så främmande i Herat, staden som betraktats som modernare, friare, mer civiliserad än det övriga Afghanistan. (Författaren Torgny Sommelius stod på ett hustak här, för fyrtiofem år sedan, och var övertygad om att han skulle landa i bomull om han hoppade.) Så etablerade sig Ismail Khan som den obestridlige härskaren i väster: Lejonet från Herat blev Emiren av Herat med 35 000 man i vapen och jättelika inkomster från tullavgifterna på importen från Iran och Turkmenistan.

Härifrån kom utländska hjälparbetare och prisade kvinnofriden, stabiliteten, effektiviteten, renheten på gator och i parker.

Här byggdes det hyreshus för de hemvändande flyktingarna, asfalterades gatorna, fungerade elektriciteten dygnet runt, anlades en Folkets park (med stridsflygplan och helikoptrar som dekorationer). Här gick både flickor och pojkar i skolan. Här finns Afghanistans enda trafikljus som fungerar och – i stort sett – respekteras.

Här härskade, skrev Amnesty International i en rapport, "ett klimat av fruktan": kvinnor undvek att träffa män offentligt, universitetsstudenter vågade inte diskutera politiska frågor, tidningarna och radioprogrammen var regimens lakejer. Herat karakteriserades som ett "slutet samhälle utan avvikande åsikter och utan respekt för lag och rätt".

Här fanns en guvernör som aktivt motsatte sig opiumodlingar, investerade i offentliga arbeten, uppmanade sina undersåtar att plantera var sitt träd och fick dem att göra det och som nu, till sist, efter att ha lyssnat också till kvinnornas berättelser – de samlas i en sal inne i palatset – och på ytterligare klagomål från männen säger att nu är det nog, nu har han inte tid längre, nu måste han förbereda sig inför

morgondagens resa till Kabul och han lovar att ta med sig alla klagomål dit, lägga fram dem där, och de församlade vet att han ska träffa president Karzai och de vet att han kommer att göra sin plikt. Så de störtar upp från sina stolar och rusar fram till honom, omringar honom, kysser hans händer och fötter, försöker fånga hans uppmärksamhet för de fick inte tid till det förut. De lämnar fram handskrivna lappar till honom, dokument, och en pojke lyckas få honom att dra sig ur klungan av människor, och tillsammans går de bort till en bänk och sätter sig. Pojken pratar och pratar, säger att han inga pengar har, ingenstans att bo, inget arbete. Ismail Khan lyssnar tålmodigt på hans berättelse, ger honom därefter ett namn och en adress, säger att han ska gå dit, hälsa från Ismail Khan och fråga efter ett arbete.

Till kvällen har han utlovat en intervju, till klockan nio, men klockan hinner bli elva innan han till sist träder in i ett av palatsets sovrum, med fem kristallkronor i taket och vackra handknutna mattor, där inte bara den utländske reportern väntar utan också ett drygt trettiotal av hans närmaste män som sitter längs väggarna, på golvet: tidigare provinsministrar, gamla vänner, gerillakommendanter, chefstjänstemän, sådana som nu arbetar för honom. Turbanerna är färre än på förmiddagen, mobiltelefonerna fler. Männen reser sig upp när han kommer, sätter sig ner när han har satt sig, de munhuggs ett tag, skämtar och skrattar om tider som varit och hur annorlunda allt är nu, men det blir tyst när Ismail Khan för ett ögonblick böjer på huvudet och torkar bort några tårar med en näsduk han hållit i handen.

Han har utlovat en intervju. Han ger denna intervju inför församlingen.

Han anser att människors säkerhet är den mest brännande frågan. Han kritiserar myndigheterna för att de börjat avvärpa människor. Han håller med om att säkerheten under hans tid som guvernör inte var bra, "men nu är det ingen säkerhet alls". Han menar att människor måste kunna försvara sig själva, med vapen, så länge det inte finns en armé som kan göra det. Han säger att varken Karzai eller han kan göra något åt det här problemet så länge denna armé inte finns. Han ställer sig bakom de amerikanska truppernas närvaro, just på grund av detta med säkerheten. När den frågan är löst kan de lämna Afghanistan.

Han vill inte prata om sin roll i jihad. Han vill inte reflektera över de föreställningar om framtiden han bar på som trettiotvårig armékapten. I hans berättelse finns inget "jag", bara ett "vi". Afghaner är muslimer och muslimer är mot kommunister och

därför gjorde afghanerna uppror mot kommunisterna. Afghaner har alltid slagit vakt om sitt oberoende och därför vägrade afghanerna underkasta sig de sovjetiska invasionstrupperna.

- Vi är afghaner. Vi kämpar till slutet. Vi är beredda på stora uppoffringar. Vi är medvetna om vår historia. Därför gjorde vi som vi gjorde.

Han vet inte varför Karzai avsatte honom. Ja, han röstade. Han vill inte säga på vem han röstade.

Där bryter han. Nu måste han dra sig tillbaka. I morgon bitti ska han resa till Kabul för att träffa den president som avsatte honom och antagligen gjorde det för att Ismail Khan lät de gigantiska tullinkomsterna stanna i Herat, men kanske framför allt som ett prov och en varning till de andra krigsherrarna: Vänta bara, också ni kommer en dag att försvinna!

Det gamla lejonet har ännu inte reagerat. Han avvaktar.

3.

I en sal på övervåningen, till höger när man kommer uppför trappan, längst bort i den tomma korridoren, försöker de pussla ihop resterna av förödelsen. De arbetar under tystnad. De arbetar med borstar och tandborstar, skalpeller och skrapor. De rensar, rengör och frilägger, försöker se vad som är vad, fogar försiktigt skärva till skärva, misslyckas och försöker igen.

Två av dem tvättar var sin del av en stenrelief i en tvättbalja fylld med vatten och rengöringsmedel. Reliefen är bara ett par decimeter hög; om man böjer sig närmare kan man se små utsökta Buddhafigurer i lotusställning på rad. Var resten av reliefen kan vara är det ingen som vet.

Man kommer att tänka på en operationssal under krig, fast utan stönanden och skrik. Här inne är smärtan av annat slag. Kriget är förhoppningsvis över.

Ställer man en fråga till någon av männen runt borden ser de hastigt upp från vad de har för händer, svarar vänligt men enstavigt på frågan och har redan återvänt till arbetet när nästa fråga kommer.

Tretusen föremål ska talibanerna ha förstört här på Kabul museum.

Åttio av dem har reparerats.

Allt ska repareras.

Dessutom har tusentals föremål stulits och måste sökas världen runt.

Dessutom finns cirka femhundra föremål som inte är förstörda men som har smutsats och slitits ner efter ett årtionde av uteblivet underhåll.

- Vi kommer inte att bli klara inom den närmaste framtiden, men någon gång i framtiden, säger Omara Khan Masoudi.

Han är chef för Kabul museum och ger sig tid att svara på frågor. Han gör det med en tillförsikt som förvånar, ofta med ett leende. Tjugosex år har han tjänat detta museum, sedan talibanernas fall som dess chef. Museet räknades som ett av de främsta i Centralasien.

Afghanistan var en kulturernas korsväg, en smältdegel av folk från alla väderstreck, ett slagfält. Här gick Sidenvägen förbi, här avlöste imperierna varandra: greker, turkmener, mongoler, perser... Alexander var här. Djingis Khan. Timur Lenk. Öst mötte väst och förenades bland annat i det grekisk-baktriska riket, under det första århundradet efter vår tideräknings början, där Buddha för första gången avbildades i mänsklig form. Så på Kabul museum fanns buddhistiska fresker från Bamiyandalen och Buddhastatyer från olika platser i Afghanistan, men även romerskt glas, en grekisk stentavla, hinduiska skulpturer i elfenben och marmor, enastående islamisk konst.

Här utför nu dessa afghanska konservatorer sitt sisyfosarbete, vägleda av italienska och brittiska experter som flyger in och flyger ut, håller föreläsningar och delar ut handfasta råd under arbetets gång. Unesco är engagerat. British Museum, amerikaner, japaner. Afghanerna stiger på bussen klockan halva åtta, kommer hit vid åtta, stiger på bussen igen klockan fyra. Fem dagar i veckan. De är inne på tredje året nu. De arbetar i ljuset från de höga fönstren och det är det enda ljus de har eftersom Kabul museum saknar elektricitet. De arbetar med jackorna på, i ylletröjor och kavajer, för det är kallt här inne.

I rad på ett bord ligger rester som inte funnit någon partner: hopplöst ensamma, med oviss framtid. I små lådor av trä har man samlat alla övergivna skärvor, flisor, sånt som kan vara ett finger, en näsa, en örsnibb.

Omar Khan Masoudi sitter en våning ner i sin snygga mörkblå kostym, med bandspelaren på låg volym - en sångerska sjunger på persiska - och säger att när talibanerna kom andades han ut. Det var i september 1996.

- Det var inte så dåligt. Det blev lugnt häromkring. De störde inte oss.

Inbördeskriget var värst.

Mellan 1992 och 1994 kunde personalen inte ens ta sig till sin arbetsplats. Här, i södra delen av Kabul, rasade striderna mellan mujahedinregeringens försvarsstyrkor och de grupper som för tillfället var mot denna regering så att det i dag, i det som inte för så länge sedan var Den Nya Staden, en plats där stad mötte land, med muromgärdade slott och moderna villor, grönskande trädgårdar och lundar av poppel, inte återstår en byggnad som är hel, en gata fri från bombkratrar. Mitt emot museet står slottet Darulaman på sin kulle likt ett spökslott, urblåst och skändat, omgärdad av taggtråd och stängsel, bevakat av soldater bakom sandsäckar och kulsprutegevär.

Omar Khan Masoudi satt på sitt kontor på inrikesdepartementet när han på BBC hörde nyheten om att Kabuls museum stod i brand. Det var den 13 maj 1993.

- Det var en sorgens dag, säger han. Jag glömmer det aldrig.

Han satt mindre än tio kilometer bort och kunde ingenting göra. En raket hade träffat övervåningen som brann upp.

1995 avtog striderna och personalen skyndade sig till sin arbetsplats. De registrerade varje föremål, noterade det som saknades. De började föra de samlingar som kunde flyttas till säkra platser som Kabul Hotel och inrikesdepartementet. Där låstes de in i källaren. Därefter kom talibanerna.

Omar Khan Masoudi deltog i några av de diskussioner som den talibanska regimen förde om den avbildande icke-muslimska konsten på Kabul museum. Han berättar att dessa diskussioner pågick under två, tre månader och att han försökte föra något slags samtal med höga vederbörande, försökte finna argument för sin och museets sak. Till sist, när Mulla Omar gav order om förstörelsen, fanns ingenting han mer kunde göra.

På ett av borden i salen till höger på den numera restaurerade och nymålade övervåningen ligger bland borstar, skalpeller, limtuber, gummihandskar och plastbyttor en halvmeterhög brun och vit Buddhastaty med väl bevarade anletsdrag och slutna ögon. De har nästan lyckats pussla ihop den. En bit av hakan saknas, munnen är borta, nedre delen av kroppen perforerad som av upprepade slag med något vasst föremål. När de inte kan göra mer kommer statyn att ställas ut nere vid

entrén. Där står redan några av de andra hoppusslade föremålen och hälsar besökarna välkomna. Det känns en smula trösterikt i detta land som efter tjugofem års krig och terror befinner sig i en situation som mest påminner om en vandring över ett minfält.

ANDERS SUNDELIN

Ur *Afghanistan* (2005)